

ოსუ არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

**ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა
ისტორიულ-არქიტექტურულ მუზეუმში
დაცული ღირსი ანტონ ჭყონდიდელის
დიდმარხვის ქადაგებები**

ჰომილეტიკა ღვთისმსახურებასთან უშუალოდ დაკავშირებული დარგია სასულიერო მწერლობისა, ამიტომაც ბუნებრივია, რომ მას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ქართულ ლიტერატურაში.

ქართველ მქადაგებელთა დასში ბრწყინავს იოანე საბანისძის, იოანე ბოლნელის, ათონელი მამების, თეოფილე ხუცესმონაზვნის, ეპიფანე კათალიკოსის, გიორგი მცირის (ხუცესმონაზვნის), ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოელის, არსენ ბერის, იოანე ჭიმჭიმელის სახელები.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართულ მჭევრმეტყველების სკოლას უამრავი დიდებული სახელი შეემატა. ამ პერიოდში მოღვაწეობდნენ სოლომონ ლიონიძე, ზაქარია გაბაშვილი, ანტონ კათალიკოსი, საბა ნინოწმინდელი, გაიოზ რექტორი, მზეჭაბუკ ორბელიანი, ამბროსი ნეკრესელი. მათ შორის განსაკუთრებული მადლით გამოირჩევა ცაგერისა და ჭყონდიდის მიტროპოლიტი, ღირსი ანტონი (დადიანი).

ღირსი ანტონ ჭყონდიდელი – საქართველოს ეკლესიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე – დაიბადა სამეგრელოს მთავრის, ოტია დადიანის მრავალშვილიან ოჯახში. დღემდე გამოცემულ სამეცნიერო თუ სხვა სახის ლიტერატურაში (ქსე, ქართული მწერლობა, ლექსიკონი-ცნობარი...) მითითებულია, რომ ანტონ ჭყონდიდელის დაბადების

თარიღი უცნობია. ცნობას მეუფე ანტონის დაბადების წლის შესახებ გვაწვდის ექვთიმე ღვთისკაცი (თაყაიშვილი). მისი გადმოცემით, ანტონი დაბადებული 1731 წელს [4, 162].

დედა – გულქანი – რაჭის ერისთავის შოშიტა III-ის ქალიშვილი იყო. ოჯახში ხუთი ვაჟი და ერთი ასული – მარიამი (შემდგომში იმერეთის დედოფალი, სოლომონ დიდის მეუღლე) იზრდებოდა. შვილებს პირველდაწყებითი განათლება დედამ მისცა. ის იყო ძველი დედების ტრადიციის გამგრძელებელი ქალი, რომლის ცოცხალი სარწმუნოება და კეთილი საქმეები მისაბამი იყო ყველასათვის. მამის გარდაცვალების შემდეგ ახალგაზრდა ანტონი (მისი საერო სახელი უცნობია) ძმის, კაცია დადიანის კარზე იზრდებოდა. მას საერო მოღვაწედ ამზადებდნენ და ამიტომაც საღმრთო წერილსა და მამათა შრომებთან ერთად ღრმად იცოდა საერო მწერლობა, პოეზია, ფილოსოფია და ხელოვნება. ანტონი ფლობდა თათრულ ენასაც, რომელიც იმ დროისათვის ძალზე პრესტიჟული და აუცილებელი იყო.

XVII საუკუნიდან მოყოლებული პოლიტიკური მოსაზრების გამო სამეგრელოს მთავრები ჭყონდიდლად მხოლოდ თავიანთ სახლიკაცებს სვამდნენ.

ამ პერიოდის ჭყონდიდელთა ქრონოლოგია ასე გამოიყურება:

გაბრიელ I (კაცია I დადიანის ძმა) – 1660-1689

გაბრიელ II (გიორგი დადიანის ძე) – 1680-1719

ევდემოს ღოღობერიძე – 1720-1734

გაბრიელ III (ბეჟან დადიანის ძე) – 1734-1758

გრიგოლი (ბეჟან დადიანის ძე) – 1760-1777

ანტონი (ოტია დადიანის ძე) – 1777-1789

ბესარიონი (კაცია დადიანის ძე) – 1789-1792; 1794-1828

იოანე (კაცია დადიანის ძე) – 1792-1794.

დადიანთა ტრადიციის კვალობაზე ოტია დადიანი თავის ძეს, ნიკოლოზს ამზადებდა ჭყონდიდის ეპისკოპოსად, მაგრამ საერო ცხოვრებისკენ მიდრეკილმა ნიკოლოზმა ვერ იტვირთა მონაზვნობის მძიმე უღელი. სამაგიეროდ, ანტონს ჰქონდა სასულიერო მოღვაწეობის დაუოკებელი სურვილი და აღიკვეცა კიდეც.

მონაზვნად შემდგარმა ანტონმა მომეტებულად იგრძნო საეკლესიო განათლების წყურვილი. მან მიმართა მარტვილის ბერებს, რომელთა ხელმძღვანელობითაც ეცნობოდა წმინდა მამათა თხზულებებს. განათლების შესავსებად ანტონს მიჰგვარეს ფრანგი მისიონერები, რომელთაც მისთვის უნდა ესწავლებინათ სქოლასტიკური ფილოსოფია. ანტონს არ მოეწონა ფრანგების ქცევა და სწავლება. მან შეატყო, რომ ფრანგი მისიონერები მწვალებლობის ღვარძლს ურევდნენ მართლმადიდებლურ მოძღვრებაში. ერთხელ, სადილობის დროს, ანტონმა უთხრა ლათინ მისიონერს: „თუ შეგიძლია ამ წყლიან ჭიქაში ღვინო ჩაასხა ისე, რომ წყალს არ გაერიოს?“ ლათინმა მოძღვარმა უპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია. მაშინ ანტონმა უთხრა: „როგორც ერთ ჭიქაში წყალი და ღვინო არ ჩაისხმის ისე, რომ ერთმანეთში არ გაერიოს, ეგრეთვე ერთი კაცის გონება ვერ დაიტევს მართლმადიდებლურ და მწვალებლურ მოძღვრებებს ისე, რომ ერთი მეორეს არ გაჰრიოს“, – და იმ დღიდან დაითხოვა ლათინი ბერი.

იოანე ბატონიშვილის „კალმასობის“ იმ ნაწილში, რომელშიც დახასიათებულია „ღირსნი კაცნი და მეცნიერნი ქართველთა შორის“ არის „მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის“. ზეპირი სიტყვის ღირსეულ ოსტატთა შორის მოხსენიებულია ანტონ ჭყონდიდელ-დადიანი. იოანე ბაგრატიონის გადმოცემით, ანტონ ჭყონდიდელმა „...დროსა პირველისა მეფისა სოლომონისასა დაუყო პირი ბაასსა ზედა ლათინთა პატრსა, კაცსა მეცნიერსა...“ [2, 208].

ანტონს არ აკმაყოფილებდა მარტვილის მონასტერში შეძენილი ცოდნა, ამიტომ 1757 წელს თბილისში გაემგზავრა სრულყოფილი განათლების მისაღებად. „წარვედ [სწავლად] სამეფოსა ქალაქსა, შორსა სოფელსა თფილისსა ეგრელოით [სამეგრელოით] არა განზნევად სიმდიდრისა, არამედ მოღებად გოლისა თაფლისასა...“ – წერს ანტონი 1785

წელს თარგმნილი „ლოგიკის“ წინასიტყვაობაში. ის სამეფო კარზე ცხოვრობდა – ანტონის ახლო ნათესავი – ოტიას ძმის კაცობას შვილი დარეჯანი ცოლად ჰყავდა ერეკლე II-ს.

წყაროებიდან ჩანს, რომ ანტონმა უმაღლესი საღვთისმეტყველო და ფილოსოფიური განათლება მიიღო ერეკლე მეფის მიერ დაარსებულ სასწავლებელში, რომელიც შემდგომ სასულიერო სემინარიად გადაკეთდა ცნობილი მოღვაწის გაიოზ რექტორის თაოსნობით.

ანტონისვე გადმოცემით, მას ასწავლიდნენ ცნობილი პედაგოგები და საზოგადო მოღვაწეები ფილიპე ყაითმაზაშვილი და ზაქარია გაბაშვილი. სწორედ მათგან მიიღო მომავალმა მქადაგებელმა **„წვრთილებაჲ ხედვათა შინა ფილოსოფოსობათა...“**.

ფილიპე ყაითმაზაშვილის დახმარებით ანტონს სომხური ენიდან გადმოუკეთებია რამდენიმე თხზულება [10, 20], აგრეთვე „დიდი ლოგიკა“ [11, 501].

1760 თუ 1761 წელს ანტონი სამეგრელოში ბრუნდება და ცაგარლის საეპისკოპოსო კათედრას იკავებს. მან გაითქვა სახელი, როგორც მჭევრმეტყველმა და წმიდა წერილის უებრო მცოდნემ.

ანტონის გამორჩეული ნიჭის შესახებ მალე მთელმა ქვეყანამ გაიგო. 1765 წელს ანტონის ძმამ კაცამ ცოლად შეირთო ერეკლე მეფის და ელისაბედი. ჯვრისწერა თბილისში შედგა. საზეიმო წირვაზე ანტონისთვის მიუციათ დაუწერელი ქაღალდი. მაშინდელი ჩვეულებით ეს ნიშანი იყო იმისა, რომ ანტონს ქადაგება უნდა წარმოეთქვა. იმ დღეს სულთმოფენობის დღესასწაული ყოფილა. ანტონს ისეთი მგზნებარე ქადაგება წარმოუთქვამს, რომ აღფრთოვანებულ ანტონ კათოლიკოსს ამბიონზე გადაუკოცნია მქადაგებელი.

სხვა გადმოცემით, ეს შესანიშნავი ქადაგება ანტონმა კაცობასა და ელისაბედის ქორწილში წარმოთქვა [5, 324].

ცნობილია, რომ კაცია დადიანისა და ელისაბედ ბაგრატიონის ქორწილი 1765 წლის 16 ნოემბერს შედგა. ასე რომ, ეჭვს იწვევს

გადმოცემის რეალურობა იმის შესახებ, რომ ანტონმა ცნობილი ქადაგება სულთმოფენობის დღეს წარმოთქვა, თუმცა ეს ოდნავადაც არ ამცრობს თავად ფაქტს – ანტონის ქადაგებამ წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა მსმენელზე.

ამ დღიდან ანტონ კათოლიკოსისა და ანტონ ჭყონდიდელ-ცაგარლის მეგობრობა სიკვდილამდე არ შეწყვეტილა. ჭყონდიდელ მეუფეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა იმდროინდელ საზოგადო მოღვაწეებთან. ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ინახება მისი წერილი სოლომონ ლიონიძისადმი (ქუთაისის მუზეუმი, ხელნ. # 588).

1777 წელს გარდაიცვალა მეუფე გრიგოლ ჭყონდიდელი და ჭყონდიდის კათედრა მიიღო ანტონ ცაგარელმა.

სრულყოფილი და ახოვანი შეხედულების, სასიამოვნოდ მოსაუბრე მღვდელმთავარი წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენდა მსმენელზე. პირუთენელი და მამხილებელი, მოსიყვარულე და მზრუნველი მიტროპოლიტის ქადაგებებს უამრავი ხალხი ესწრებოდა.

ღირსი ანტონი აქტიურად ერეოდა სამეგრელოს სამთავროს ცხოვრებაში.

XVIII საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს საშინელი სენი მოედო – ზოგიერთმა დიდებულმა ყმათა გაყიდვის უღვთო წესი შემოიღო. ყულევის, სოხუმის, ანაკლიის ნავსადგურები აივსო სამუდამო ტყვეობისთვის განწირული ადამიანებით. მღვდელმთავარი მტკიცედ აღუდგა წინ ამ ბოროტებას. 1792-1794 წლებში მეუფე ანტონის ინიციატივით და თავმჯდომარეობით ჩატარდა ადგილობრივი კრება, რომელმაც მკაცრი განაჩენი გამოუტანა ტყვეთა მსყიდველებს. საკუთარი სისხლისა და ხორცის გამყიდველი თავადების სოფლებში ეკლესიები დაიხურა, მათ ოჯახებში აიკრძალა ყველა მღვდელმოქმედება, გარდა ნათლისღებისა.

სასტიკმა სასჯელმა შედეგი გამოიღო – დამნაშავეები შენდობას ითხოვდნენ, საკანონოს იხდიდნენ, გაყიდულ ტყვეებს აბრუნებდნენ.

მეუფე ანტონი დიპლომატიური ნიჭითაც იყო დაჯილდოებული. ის ხშირად ასრულებდა თავისი ძმის, კაცია II-ს დავალებებს [12, 381].

ანტონ ჭყონდიდელმა თავისი წვლილი შეიტანა სამეგრელოსა და გურიის სამთავროებს შორის ჩამოვარდნილი განხეთქილების მოწესრიგებაში. 1783 წელს მან არქიმანდრიტი გერმანე გაგზავნა გიორგი გურიელთან მოსალაპარაკებლად. ვიზიტმა შედეგი გამოიღო. ჩვენამდე მოღწეულია ამ შეთანხმების დამამტკიცებელი სიგელი. „**მტრობა დავსენით და მშვიდობა შემოვიყვანეთ**“ – გვაუწყებს დოკუმენტი, რომელიც დათარიღებულია **ჩღვ** (1783) წლით. სიგელს ხელს აწერენ გიორგი გურიელი და მისი შვილები სვიმონი, ვახტანგი, ქაიხოსრო და ლევანი.

1788 წელს გარდაიცვალა სამეგრელოს მთავარი კაცია დადიანი. სამთავროს ტახტზე მისი მცირეწლოვანი ვაჟი გრიგოლი დასვეს. უკეთურმა ადამიანებმა ისარგებლეს მთავრის სიყრმით და მრავალი განსაცდელი დაატეხეს თავს სამთავროს. ამას დაემატა იმერეთის მეფეების სურვილი სამეგრელოს დამორჩილებისა.

ანტონ ჭყონდიდელი ვერ შეეგუა სამთავროს კარის ინტრიგებსა და უწესრიგობას, უარი თქვა მღვდელმთავრის პატივზე, დატოვა ჭყონდიდის კათედრა და უბრალო მონაზვნურ ცხოვრებას შეუდგა მის მიერვე აშენებულ ნახარებას მონასტერში.

1789 წლიდან გარდაცვალებამდე ანტონი მკაცრი მონაზვნური მოღვაწეობით ცხოვრობდა ნახარებას მონასტერში. მან მონასტერი გაამდიდრა სიწმინდეებით, ძველი ხატებით, დიდძალი მამულებით და გლეხებით. ჭყონდიდლობიდან გადადგომის წინა წელს (1788 წ.) მთავარს, კაცია დადიანს, ყველა საეკლესიო მამული გაათავისუფლებინა საერო გადასახადებისაგან, მარტვილის ეკლესიას, ნახარებასა და საირმის მონასტრებს დაუბრუნა დაკარგული მამულები [13, 1912].

ღირსი ანტონი ღრმად მოხუცებული გარდაიცვალა 1815 წელს, მის მიერ აშენებულ მონასტერში, დაკრძალულია იქვე.

უაღრესად საყურადღებო ცნობა მოეპოვება ანტონ ჭყონდიდელის საფლავის შესახებ ფრანგ მკვლევარს ჟიულ მურიეს, რომელმაც XIX საუკუნის 80-იანი წლების დამდეგს დაწვრილებით აღწერა სამეგრელო. მისი ცნობით, ანტონ ჭყონდიდელის საფლავი ნახარებაოს ეკლესიის კედელს სულ რამდენიმე ნაბიჯითაა დაშორებული. მისივე თქმით, როგორც ამბობენ, როცა 1828 წელს (გარდაცვალებიდან 13 წლის შემდეგ) მისი საფლავი გახსნეს, მიცვალებული უხრწნელი ყოფილა, სახეს კი ჩვეულებრივი გამომეტყველება ჰქონდა შერჩენილი [7, 377].

ანტონ ჭყონდიდელმა საკმაოდ მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. მისი ქადაგებების ტექსტები განსაკუთრებით მრავლადაა დაცული კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ერთი ქადაგება „აღსარება მღუდელთათვის“ ინახება ქუთაისის მუზეუმში (ხელნ. წიგნი # 235, გვ. 102v – 106v), უნიკალური მასალა შემოგვინახა დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდმა.

სხვადასხვა დროს ანტონ ჭყონდიდელის შემოქმედებაზე უწერიათ კ. კეკელიძეს [6], ნ. კანდელაკს [5], რ. ბარამიძეს [3], ს. მიქავას [8]. მისი ცხოვრების დეტალებზე საგანგებოდ ვწერდით “ქართველ წმინდანთა ცხოვრებაში” [9].

ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებები მისი გარდაცვალების შემდეგაა შეკრებილი. წმიდა მამის პირველი ბიოგრაფი და მკვლევარი თ. ჟორდანიას მიუთითებს, რომ მის მიერ 1898 წელს გამოცემული ქადაგებათა კრებული შეუდგენია 3 ხელნაწერის მიხედვით: 1. 1852 წლის ხელნაწერი გრიგოლ დადიანისა, 2. ნატალია ნიჟარაძის ხელნაწერი, გადანუსხული 1846 წელს, 3. თავად თ. ჟორდანიას მიერ გადაწერილი ხელნაწერი. ამ ნუსხათა შეჯერებით გამოიცა ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებათა კრებული, რომელიც 34 თავისაგან შედგება [1, XII].

მკვლევარი იქვე მიუთითებს, რომ მას უნახავს ანტონისეული დიდმარხვის დღეების ქადაგებები, რომლის გამოცემასაც აპირებდა იმერეთის ეპისკოპოსის ბესარიონის დახმარებით, მაგრამ სურვილი ვერ განუხორციელებია.

ამ კრებულზე საგანგებოდ მიუთითებს კ. კეკელიძე და აღნიშნავს, რომ კიდევ არსებობდა მეორე კრებული დიდმარხვის დღეებში წარმოსათქმელ ქადაგებათა, რომელთა დაბეჭდვა მას (თ. ჟორდანიას) ვერ მოუხწრია [6, 392].

რ. ბარამიძე გულისტკივილით შენიშნავს: „რაც შეეხება დღემდე უცნობ ქადაგებათა კრებულს (დიდმარხვის ქადაგებებისას – მ. ბ.), გულდაგულ ძიების მიუხედავად, მათ კვალს ჯერჯერობით ვერ მოვაგენით“ [3, 173].

ვფიქრობთ, რომ თ. ჟორდანიას ხელთ ჰქონდა ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდის ხელნაწერი წიგნების განყოფილებაში დაცული ექსპონატი # 26/ 23384, რომელიც შეიცავს წმ. ანტონ ჭყონდიდელის დიდმარხვის კვირიაკეების ქადაგებებს.

ხელნაწერი წიგნი 43 ფურცლისაგან შედგება (21,5X16,5), ქალაქი სქელია, გადამწერისეული პაგინაცია არ ჩანს. წიგნი პაგინირებულია მუზეუმში შემოსვლის შემდეგ. ნაწერია შავი მელნით, სათაურები შესრულებულია წითელი მელნით. ხელნაწერი მხედრულით და მთავრულითაა დაწერილი.

ხელნაწერი დათარიღებულია. გადანუსხვა დასრულებულია 1829 წლის 9 თებერვალს. 43რ-ზე იკითხება მინაწერი: „წელსა ჩყვთ თებერვალს თ“. ცნობილია გადამწერის სახელიც. ის ვინმე იოანეს გადაუნუსხავს. იმავე 43რ-ზე ვკითხულობთ: „ღ(მერთ)ო აცხოვნე დამწერი უღირსი იოანე“.

დიდმარხვის ქადაგებათა კრებული ანტონ ჭყონდიდელის შემონახულ ხელნაწერთაგან ყველაზე ძველია.

წიგნი შედგება 7 ქადაგებისაგან:

1r პლს. კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება სინანულისათვის.

7v მეორესა კვირიაკესა წათა მარხვათასა ქადაგება მარხვისათვის

15v მესამესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება მოწყალებისათვის

20r თქმული ანტონის / თქმული ყდ ნეტარისა კაცისა. ყდ სამღუდელო ანტონ ჭყონდიდის მიტროპოლიტისა დადიანისა ძისა:/ მეოთხესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება აღსარებისათვის

23v ანტონის. თქმული მისივე ნეტარისა მამისა. ანტონ ჭყონდიდის მიტროპოლიტის დადიანისა ძისა:/ მეხუთესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება აღსარებისათვის მღუდელთათვის:

28v მეექვსესა კვირიაკესა მარხვათასა ქადაგება შურისათვის

35v დიდსა პარასკევსა ქადაგება მაცხოვარებითა ვნებასა ზედა:

ამავე მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდის ლიტერატურულ არქივში ინახება ანტონ ჭყონდიდელის ორი ქადაგების ხელნაწერი (# 1755 / 25155). ქადაგებები 1880 წელს არის გადანუსხული სიმონ ტაბიძის მიერ პეტერბურგში. 1r-ზე წარწერაა: „მათის უგანათლებულესობის: უკანასკნელის /საბრალობელის მონის ს. ტაბიძის მიერით: / წელსა 1880. აპრილს 1. / სანკტპეტერბურლით“.

ხელნაწერი გრიგოლ დადიანისთვის ყოფილა განკუთვნილი. 1r-ზე იკითხება: „ორი ქადაგებაჲ ანტონის მიტროპოლიტის დადიანოვის მიერ თქმული: / მიერთმევის მათს უგანათლებულესობას/ დადიანს მთავრის ძეს გრიგოლს:/ ღმერთმან მშუდობაში მოახმაროს:“

გადამნუსხველს 1r-ზე თავისი პეტერბურგული მისამართიც აქვს მითითებული: “Напетербургской старане, позверинской / улице № 19. Кварт. 3. Симон Егоро/вич Табизе.

ქადაგებები თხელ, გაყვითლებულფურცლიან რვეულშია გადანუსხული (22,5X17,5).

გადამწერს ხელნაწერის გვერდები თავად დაუნომრავს. ორივე ქადაგება ცალ-ცალკეა პაგინირებული. პირველი ქადაგება მოიცავს 2r-11r (გადამწერისეული პაგინაციით 1-19) მეორე – 12r-20r (გადამწერისეული პაგინაციით 1-14).

ჯერ კიდევ თ. ჟორდანიას შენიშნავდა, რომ ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებები მისი სიკვდილის შემდეგაა შეკრებილი. ჩანს, არსებობდა კრებულებად შეკრული ქადაგებების რამდენიმე ნუსხა. დიდმარხვის საკითხავებში შესულია რამდენიმე ქადაგება, რომელიც 1898 წელს გამოცემულ კრებულში გვხვდება.

მეოთხე კვირიაკის ქადაგება „აღსარებისათვის“ საწელიწადო ქადაგებებში შესულია პირველ თავად (გვ. 1), მეხუთე კვირიაკის ქადაგება „აღსარებისა მღუდელთათვის“ საწელიწადო ქადაგებებში მეორე თავად გვხვდება სათაურით „მეცნიერებისა წვრთნისათვის“ (გვ. 10).

სიმონ ტაბიძის მიერ გადაწერილი ქადაგებები შესულია თ. ჟორდანიას მიერ შედგენილი საწელიწადო ქადაგებებში მე-19 („მონაზვნობისათვის“) და 21-ე („ვერცხლისმოყვარეობისათვის“) თავებად.

ტაბიძის ნუსხაში ორივე ქადაგება ერთნაირადაა დასათაურებული „ანტონის მიტროპოლიტის დადიანოვის მიერ თქმული ქადაგება საზოგადოდ“.

ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებების ძირითადი პათოსი მსმენელის მორალური სრულყოფაა. მქადაგებელს თავისი სწავლებების თემად გაუხდია ის ზნეობრივი პრობლემები, რომელიც იმდროინდელ საქართველოში და, კერძოდ, მის სამწყსოში იყო დაგროვილი. ის ამ პრობლემებს ეკლესიის ისტორიის ჭრილში განიხილავს და თავისი შეხედულებების საილუსტრაციოდ წმიდა წერილი მოაქვს.

ანტონ ჭყონდიდელს სხვა მქადაგებლებისგან გამოარჩევს წმიდა წერილის ხშირი გამოყენება, ის მთლიანად ბიბლიას ეყრდნობა და მიიჩნევს, რომ ძველი და ახალი აღთქმის ცოდნა აუცილებელია: **„ყოველნივე ძველისა და ახლისაგანი ამას უნდა იწვრთიდეს მღუდელი, თუ არ იწურთის, მღუდელობისაგან გარეშე იქმნება“** (24v). მღვდელმთავარს თავისი სწავლებებში წმიდა წერილის სიტყვები ან მოვლენები თავისი აზრის დასასაბუთებლად მოაქვს. ერთგან მქადაგებელი ამბობს: **„თუ მე არ დამერწმუნებით, საღმრთო წერილით**

დაგიმტკიცებ ძველითა და ახლითა“ (5r). როცა სინანულზე ასწავლის, მსმენელს შეახსენებს ადამისა და კაენის დაცემას და შეუნანებლობას, შემდგომ პარალელს ახალ აღთქმაში ეძებს და მოაქვს იუდას დაცემისა და პეტრეს სინანულის მაგალითი.

ძველი აღთქმიდან მქადაგებლის ყველაზე საყვარელი თემებია: შესაქმე (8r, 25r), ადამის შექმნა „მსგავსად და ხატად“, აღთქმის მიცემა (3r, 10r, 29r), ადამის დაცემა და ღმრთის მიერ მხილება (1v, 2v, 29v), კაენის მიერ ძმის მოკვლა და უფლისმიერი მხილება (1v, 15r, 20r, 25v, 35r, 35v), აბრაამის გამოსვლა ურიდან (26r), აბრაამის მიერ მსხვერპლად შეწირვა (36r), იაკობის მიერ ისააკისაგან კურთხევის მიღება (26r), იაკობის გაყიდვა ძმების მიერ (36r), ეგვიპტიდან გამოსვლა (ტ4v), მოსეს მარხვა აღთქმის მიღების წინ (2r), აბესალომის მიერ დავითის დევნა (36r), ოზიას განკეთროვნება (26v), დანიელი ლომის მღვიმეში (ტ10v), ელია თეზბიტელის გამოზრდა ყორნის მიერ (ტ10v).

აზრის დასასაბუთებლად ანტონი იმოწმებს ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველებს: ეზრას (5r), ელიას (7r), ესაიას (5v, 7v, 13r, 27v, 28r, 38v), იერემიას (23r), ეზეკიელს (23v), დანიელს (7v, 18v, 20r, 22v), იოველს (22r), ამოსს (25v), იონას (6r), მალაქიას (23v, 34r); ხშირად მომართავს სოლომონ ბრძენს, მოაქვს ციტატები იგავებიდან (13v), სიბრძნიდან (12v, 34v), ეკლესიასტედან (5r), აგრეთვე ისო ზირაქის ძის სიბრძნიდან (16r, 17v). ძველი აღთქმიდან ყველაზე ხშირად ციტირებულია დავით წინასწარმეტყველი.

ჰყონდიდელის ქადაგებებში უმთავრესი ადგილი უჭირავს სახარებას. ჩვენს მიერ გამოკვლეულ თავებში გვხვდება შემდეგი ეპიზოდები: ღმრთისმშობლის ხარება (40r); ყრმა იესუ ტაძარში კითხულობს ესაიას წინასწარმეტყველებას (25r); იოვანე ნათლისმცემლის ცხოვრება უდაბნოში და მაცხოვრის ნათლისღება (2r, 10r, 20v, 36v, ტ5v); მაცხოვრის მარხვა უდაბნოში (14v); მაცხოვრის მიერ აღსრულებული სასწაულები (37r); წინასწარმეტყველება აღდგომაზე – ტაძრის აღდგენაზე (38v); ლაზარეს მკვდრეთით აღდგინება (3v, 4r, 37v, ტ3r, ტ7r); ლოცვა გეთსემანიის ბაღში (345v, 36v); იუდას მიერ მაცხოვრის გაცემა (14v, 28r, 34r, 37v, ტ7v, ტ13v); პეტრეს მიერ უარყოფა (23r, 39v, 40r, ტ5v); სამსჯავრო

ანას სასახლეში (38r, 39v); პილატეს სამსჯავროზე (39r, 40v, 41r); იესოს ვნებანი, გოლგოთა (4v, 22r, 39v, 40v, 42r)...

მქადაგებელი რამდენჯერმე მიმართავს სახარებისეულ იგავებს, ზოგჯერ მთლიანად განმარტავს მას, ზოგჯერ თავისი სათქმელის საილუსტრაციოდ მოაქვს ფრაზა იგავიდან. მოხსენიებულია იგავი საქორწინო ნადიმზე (19v), ათ ქალწულზე (18v), უნაყოფო ლეღვის ხეზე (2r), უგუნურ მდიდარზე (10v, 22v), ლაზარესა და მდიდარზე (ტ14r, ტ18r). მსმენელს შეახსენებს მაცხოვრის სასწაულებს: ხუთი პურის დაბევრებას, ქარიშხლის დაცხრობას, წყალზე სიარულს (37r).

ბუნებრივია, ქადაგებებში ხშირია ფრაზები პავლე მოციქულის ეპისტოლეებიდან. მოხმობილია ადგილები იაკობის (20v, ტ16v), პეტრეს (ტ9r), იოვანე ღვთისმეტყველის (8v, 11r, 36v, 38r, ტ8v, ტ9v) კათოლიკე ეპისტოლეებიდან. უანგარობაზე ქადაგებისას ხშირად იხსენებს ანანიას დაცემას (13r, 21r, ტ13v).

საერთოდ, ანტონისთვის დამახასიათებელია ძველი და ახალი აღთქმის ისტორიების მოყვანა გვერდიგვერდ და მათი შეპირისპირება. მისი საყვარელი ფრაზაა: „ესენი ძველისა და ახლისა საღთო წერილებისაგან უნდა დავამტკიცოთ“ (1v), „აქამომდე ეს ძველისა იყო და აწ ახლისა მოვიდე და მოგახსენო“ (1v), „ეს ძველისა იყო და აწ ახლისა საღმრთო წერილებით დავამტკიცოთ საღმრთოს ძალით“ (7v), „მოვიდეთ და ძველიდამ და ახალიდამ ამისი დამამტკიცებელი სახეები მოვილოთ“ (20v)...

დიდი პარასკევის ქადაგებაში მქადაგებელს ასეთი შთამბეჭდავი პარალელები მოაქვს: ძველი აღთქმა: ისააკის მოთმინება აბრაამის მიერ მსხვერპლად შეწირვისას / ახალი აღთქმა: მაცხოვრის მოთმინება ურიათაგან გაწირვისას; ძველი აღთქმა: იოსების გაყიდვა ძმების მიერ / ახალი აღთქმა: იესოს გაყიდვა მოწაფის მიერ; ძველი აღთქმა: აბესალომის მიერ დევნილი დავითის გაქცევა ელეონის მთაზე (დავითი მეფე იყო) / ახალი აღთქმა: მოციქულების მიერ მიტოვებული მაცხოვრის ვნება (მაცხოვარს მეფეს უწოდებენ); ძველი აღთქმა: ადამისა და კანის დაცემა / ახალი აღთქმა: იუდას დაცემა...

ანტონ ჭყონდიდელი წმიდა წერილის განმარტებისათვის ხშირად მიმართავს მამათა სწავლებებს და ეკლესიის მოძღვართა გამონათქვამებით ასაბუთებს თავის მოსაზრებებს. მქადაგებელს მოაქვს ბასილი დიდის (17v), იოვანე ოქროპირის (14r), გრიგოლ ღვთისმეტყველის (ტ6v), იოვანე სინელის (14r, ტ3r), ანდრია კრეტელის (2r), თეოდორე სტუდიელის (9v), თეოდორიტე ეპისკოპოსის (23r), ნეტარი ავგუსტინეს (32r) სიტყვები.

ანტონი ციტირებას უკეთებს ღვთისმეტყველ ფილოსოფოსებს იოვანე დამასკელს (5v, 29v, 34v, ტ12r), სვიმონ ჯულფელს (25r), ალფვერდს (20r, 29v, 35r), ჯერონიმე ფილოსოფოსს (25r). ამ ფაქტებით კარგად ჩანს მქადაგებლის ფილოსოფიული განსწავლულობა.

მქადაგებელი ქადაგებას იწყებს ერთი ფრაზით წმიდა წერილიდან და მასზე აგებს მსჯელობას. წმიდა ანტონი მას სხვადასხვა კონტექსტში განიხილავს და იყენებს მიტევების, უანგარობის, ერთგულების, რჯულის დაცვის, სიყვარულის საქადაგებლად. მხატვრული თვალსაზრისით ეს ფრაზა ერთგვარი რეფრენის ფუნქციას ასრულებს.

მქადაგებლის სწავლებები არასოდეს არ არის განზოგადებული. მოძღვარი ყოველთვის მიმართავს მსმენელს, ეკითხება, ედავება, მის სავარაუდო შეხედულებას განიხილავს, საკუთარ არგუმენტს სთავაზობს და თავისი აზრის დასამტკიცებლად წმიდა წერილი, ეკლესიის მამები, ფილოსოფოსები მოჰყავს.

ქადაგებებში გამოსჭვივის მქადაგებლის სიყვარული მსმენელისადმი: „იხილე, საყვარელო, ძალი სინანულისა“ (6v), „საყვარელნო მსმენელნო, ვსწუხვარ, ვაი თუ შეგაწუხეთ სიტყვის განგრძობებით“ (10v), „საყვარელნო, ესეც ისმინეთ, ქრისტე მკურნალი არის ცოდვის წყალობისა“ (22v)... თუმცა არც სიმკაცრე აკლია მის მიმართვას: „ვაი, შენსა უბადრუკებასა, როგორ დაბნელებული ფიქრის გქონია, თუ ამას ფიქრობ, ყოვლითურთ უღმერთო ყოფილხარ“ (5v), „ჰანგარო და მოქრთამეო, დღეს ან უნდა გამოხვიდე ჰანგარებისაგან, ან მე და შენ ერთმანეთს უნდა შევძაგდეთ“ (13r). „...გეუბნები, ცოდვილნო,

რომელსა ჯერეთ არ შეგინანებიათ, ნუ სტირით ქრისტესთვის, არამედ სტიროდეთ ცოდვათა თქუწნათვის“ (36r)...

ქადაგებებს განსაკუთრებულ ხიბლს სძენს რიტორიკული შეკითხვები და მიმართვები, რომლებიც უხვადაა მიმოხვეული ანტონის სწავლებებში. ეს მხატვრული ხერხი განუმეორებელ შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე.

მქადაგებელი მიმართავს არამარტო სამწყსოს, არამედ ბიბლიურ პერსონაჟებს, მოციქულებს, პილატეს, იუდეველებს, მათთან თითქოს უშუალო კავშირს ამყარებს და ამით უფრო ექსპრესიულს ხდის ქადაგებას: „რასა უბნობნ, პეტრე, გუშინ სიკუდილი აღუთქვი თავის შენისა და დღეს უარ ყოფ, ვაი, ცრუთა აღთქმათა, ვაი დაუნდობელთა გულთა კაცთასა, # მწუხარებათა იესოს გულისათა“ (40r), „უბადრუკო იუდავ, რა უყავ ვეცხლი იგი ფასი იესოსი? რაი იყიდე მით, ანუ რაი სარგებელ გეყო, ანუ ვითარ განმდიდრდი ვეცხლითა მით? იყიდე მით რამე?“ (37v), „პილატე, ვერ იმართლებ თავსა, შენცა მათთანა გიძს წილი, ვაი, სუსტსა მმართველობასა შენსა, ვაი, უსვინდისოსა მსაჯულებასა შენსა, ვაი, განუსჯელსა თან ჳმობასა შენსა ურიათადმი!“ (41v), „კაიაფა, რასა კითხავ იესოს, რასა აფიცებ: „უკეთუ ძე ხარ ღმრთისა მითხარი. რადგან გწადს შეტყობა მაგისი, თუ ვინ არს ეგე, მე გეტყვი“ (39v), „ფარისეველნო და მოძღუარნო და კრებულნო ისმაილთანო, როგორ სხვებ და სხვებ გარდააქცევთ თავთა თქუწნთა, უწინარეს ამისა ესრეთ გიყვარდათ იესო რომელ მეფედ თქუწნ ზედა გწადოდათ“ (38v)...

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ანტონ ჳყონდიდელის ენის სისადავე. ყველასთვის გასაგები, ცოცხალ მეტყველებასთან ზედმიწევნით მიახლოებული მსჯელობა ღრმა შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე. მისი თხრობის სტილი მკვეთრად უპირისპირდება იმ პერიოდში ანტონ კათალიკოსის მიერ დამკვიდრებულ სამი სტილის თეორიას და ადვილად იკვლევს გზას მსმენელის გულისაკენ.

რამდენიმე ადგილას მქადაგებელი იყენებს ამ დროისთვის ყავლგასულ კითხვითი წინადადების –ა ნაწილაკს, რომელიც თავისებურ ხიბლს მატებს თხრობას: „ყოვლად განწირულო იუდავ, ამის

გრცხვენინა?“ (37v), „სადა ხარ შენ, მარიამ, მწუხარეო დედაო იესოს ჩემისაო, ხედავაა ძესა შენსა?“ (40r), „გესმისა მისთვის თქმული?“ (ტ5v)...

ორიოდე სიტყვით შევჩერდებით თავად ხელნაწერის ხასიათზე. როგორც შევნიშნეთ, შესრულებულია მხედრულით და მთავრულით. საკუთარ და გეოგრაფიულ სახელთა ნაწილი, აგრეთვე ზოგიერთი ზმნა მთავრულით იწყება, მაგრამ ამას სისტემური ხასიათი არა აქვს (ერთი და იგივე სახელი ხან მთავრულითაა ნაწერი, ხან მხედრულით); ხშირად მთავრული ასო საჭიროების გარეშეა გამოყენებული (წინადადების შუაში, საზოგადო სახელის, ზმნიზედის, კავშირის დასაწყისში).

ორთოგრაფიაში ინიშნება თანხმოვანთა აღრევის შემთხვევები. გვხვდება პარალელური დაწერილობის შემთხვევები: ჯორცი / ხორცი, ჳმა / ხმა, მუჳლი / მუხლი; ქუჳყანა / ქუეყანა, თქუჳნ / თქუენ; სხუა / სხვა, რაც ამ დროისთვის (1826 წ.) ბუნებრივი მოვლენა იყო. ერთგან **ხომ** ფორმის ნაცვლად სრულიად არაბუნებრივად გვხვდება **ჳომ** ფორმა (10v).

განკვეთილობის ნიშნებად გამოყენებულია: რთული წინადადების ნაწილებს შორის წერტილი (.), ფრაზის ბოლოს ორწერტილი (:), მაგრამ ესეც არასისტემური ხასიათისაა.

გადატანის ნიშნად გამოყენებული = და “ მაგრამ არც ეს გვხვდება სისტემურად.

გადამწერი ხშირად მიმართავს დაქარაგმებას. ძირითადად გვხვდება შუამოკვეცილობის მაგალითები: უი, ღი, წწყლი, მრთ, წე...

ტაბიძისეულ ხელნაწერში ყურადღებას იქცევს უფალ-ის დაქარაგმებული ფორმა, რომელიც ასეა წარმოდგენილი უჳი. ამ დაწერილობას სისტემური ხასიათი აქვს. უნდა შევნიშნოთ, რომ მსგავსი დაქარაგმების ფორმა ჩვენთვის ცნობილ არცერთ ხელნაწერში არ გვხვდება.

ჩვენს მიმოხილვას დავამთავრებთ თ. ჟორდანიას სიტყვებით: „ანტონის სიტყვა გამოუღვეელი სიმდიდრეა ზეციური მადლისა, დაუშრეტელი ცეცხლი მამობრივი სიყვარულისა, უფსკრული

მჭევრმეტყველების, დაუშრეტელი წყარო სინანულის ცრემლთა. ანტონის სიტყვა საკვირველი ცეცხლია, რომელიც უკიდია ცოდვილს, მაგრამ არ სწვავს, არამედ აღადგენს და განაახლებს“ [1, II-III].

ლიტერატურა:

1. ანტონ ჭყონდიდელის ქადაგებანი, ქუთაისი, 1898
2. ი. ბაგრატიონი, კალმასობა, II, თბილისი, 1948.
3. რ. ბარამიძე, ანტონ ცაგარელ-ჭყონდიდელის ჰომილექტიკური მემკვიდრეობა, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1978, #4
4. ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, ტფილისი, 1914
5. ნ. კანდელაკი, ქართული მჭევრმეტყველება, თბილისი, 1968
6. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი, 1960
7. J. Mourier, La Mingrelie. Ancienne colchide. Odessa, 1883
8. ს. მიქავა, ქართველი საეკლესიო მჭევრმეტყველი, ჟურნალი “აია”, II, 1997
9. ქართველ წმინდანთა ცხოვრება, შემდგენლები: დეკანოზი ზაქარია მაჩიტაძე, მ. ბუკია, მ. ბულია, თბილისი, 2003
10. ქართული მწერლობა, ლექსიკონი-ცნობარი, I, თბილისი, 1984
11. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, I, 1975
12. А. Цагарели, Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, т. I, СПб. 1891
13. თ. ხუსკივაძე, ანტონ ჭყონდიდელის ანდერძი, გაზ. “კოლხიდა”, 1912, # 39, 40.

გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, თბილისი, 2014, 3-4, გვ. 17-32

Journal of Gelati Academy of Sciences, 3-4, Tbilisi, 2014, 3-4, p. 17-32

